

Kvarnbolund

skärvstenshögar och en grav från bronsålder

Utbyggnad av avfallsstation

Raä 60:1, 118, Och 119
Läby-Österby 15:1, Kvarnbo 1:1
Läby socken
Uppsala kommun
Uppland

Dan Fagerlund

UPPLANDSMUSEET

Kvarnbolund

skärvstenshögar och en grav från bronsålder

Utbyggnad av avfallsstation

Raä 60:1, 118, Och 119

Läby-Österby 15:1, Kvarnbo 1:1

Läby socken

Uppsala kommun

Uppland

Dan Fagerlund

Omslagsbild

Översiktsbild över undersökningsområdet. I förgrunden syns väg 72. Den befintliga verksamheten som skall byggas ut syns i bilden vänstra kant. I dalgångens botten rinner Hågaån. Foto från norr: Dan Fagerlund, Upplandsmuseet.

Rapport 2006:11, Arkeologiska avdelningen

© Upplandsmuseet 2006

Gis, planer och foton: Dan Fagerlund och Andreas Henni

Digital bildbearbetning: Bengt Backlund

Allmänt kartmaterial: Copyright lantmäteriverket. Medgivande 507-98-3212

Upplandsmuseet, S:t Eriks gränd 6, 753 10 Uppsala

Telefon 018-16 91 00, Telefax 018-69 25 09

www.upplandsmuseet.se

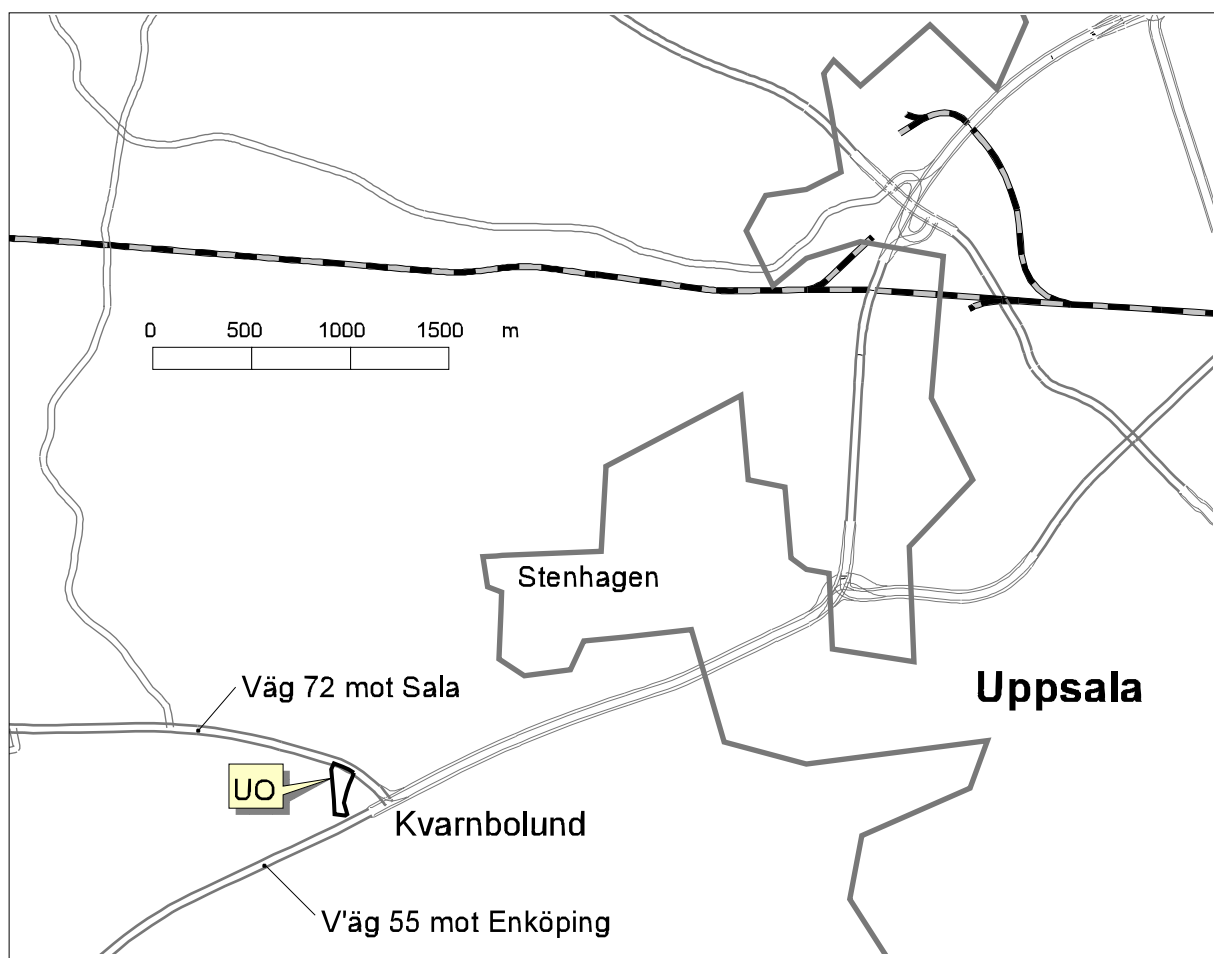
Innehåll

Inledning	6
Topografi och fornlämningsmiljö	7
Målsättning och metod	9
Resultat	10
Antikvariskt perspektiv och planerade åtgärder	13
Referenser	14
Administrativa uppgifter	15

Inledning

Den arkeologiska avdelningen vid Upplandsmuseet utförde under perioden 5-7 oktober år 2005 en arkeologisk förundersökning i Kvarnbolund i Läby socken i Uppsala kommun (fig 1). Anledningen till undersökningen var en planerad utbyggnad av pågående industriverksamhet i området. Arbetet utfördes i enlighet med länsstyrelsens beslut 2005-07-27, (dnr 431-6802-05). Uppdragsgivare var Ragn-Sells AB.

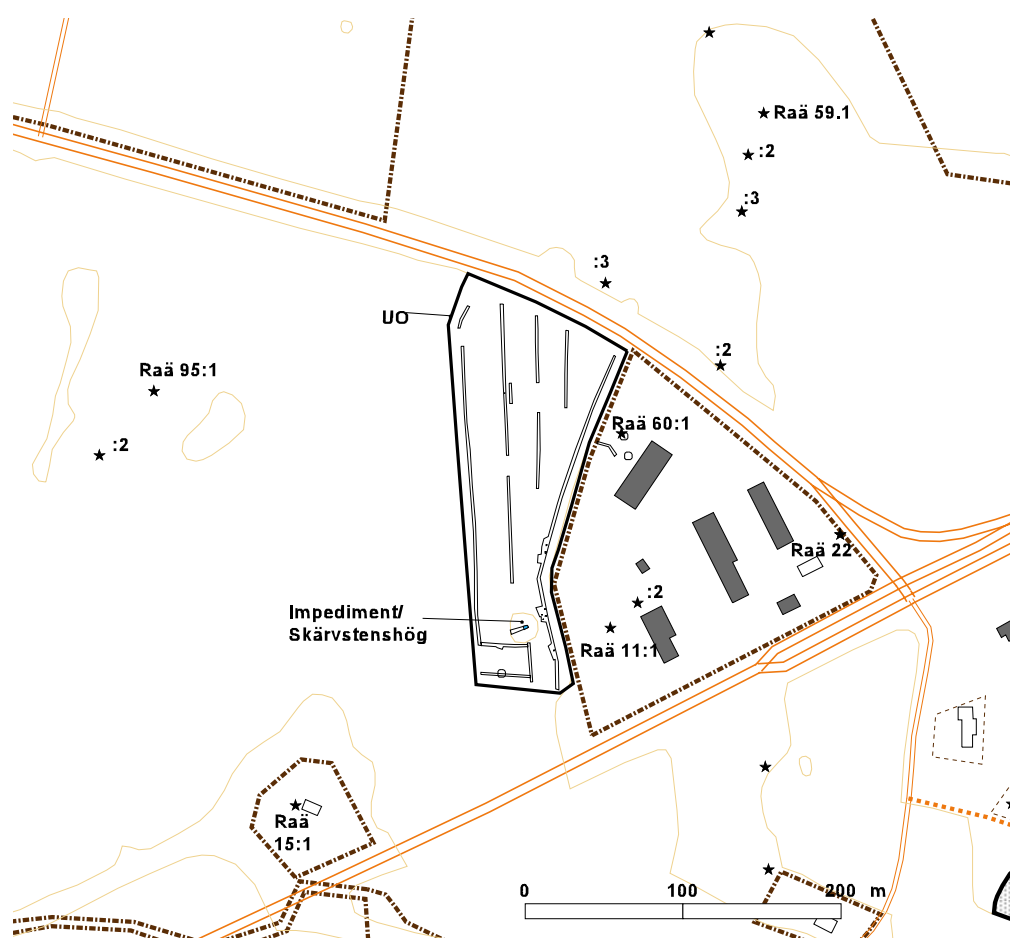
Ansvarig projektledare var Dan Fagerlund som också har sammanställt föreliggande rapport. De preliminära resultaten, som meddelades länsstyrelsen i en skrivelse daterad 2005-10-10, har legat till grund för ett av länsstyrelsen redan utfärdat tillstånd om arkeologisk undersökning (2005-10-24, dnr 431-10730-05).

Figur 1. Översikt över undersökningsområdet som ligger några km sydväst om de tätortsbebyggda delarna av Uppsala stad.

Topografi och fornlämningsmiljö

Området kring Kvarnbolund domineras av en dalgång som sträcker sig i östvästlig riktning med Håga i öster. I dalgångens botten rinner Hågaån och området är av riksintresse med bl a en mycket tät fornlämningsbild. Undersökningsplatsen ligger till största delen i åkermark på dalgångens norra kant på gränsen mot uppstickande moränområden (fig 2). Den nuvarande industrimarken ligger på moränområdets södra och västra del. Även i åkermarken, särskilt i anslutning till en platåliknande yta i undersökningsområdets södra del finns partier med impediment och moränmark.

Figur 2. Översiktsbild med undersökningsområdet i centrum. De fornlämningar som omnämns med nummer i texten har markerats på kartan.

Fornlämningarna i anslutning till undersökningsplatsen ligger mellan 25 och 30 m över havet. De är belägna på dalgångens norra sida med fritt läge ut mot vad som tidigare varit en farbar vattenled långt in i nordvästra Uppland. Den kända Hågahögen från bronsåldern finns cirka 2,5 km sydöst om det nu aktuella området. Man har även utsikt mot ett vackert beläget gravfält med resta stenar vid Läbyvad (fig 3) och mot den stora Vadbackahögen mot väster (Ekholm 1938). Dalgången kantas på båda sidor av såväl gravar som skärvstenshögar som tyder på en miljö med rötter i bronsålder och äldre järnålder.

På det impediment som ligger närmast undersökningsområdet finns fornlämningarna Raä 11:1 och 2, Raä 22 och Raä 60:1. Raä 11:1 och 60:1 utgör stensättningar och Raä 11:2 utgör en skärvtenshö. Även Raä 22 rör en skärvtenshö men den undersöktes och togs bort år 1969 när väg 72 mot Sala breddades (Magnusson 1973). Vid den dåvarande undersökningen konstaterades att det rörde sig om en skärvtenshö från äldre bronsålder och den daterades på naturvetenskaplig väg till omkring 1100 f.Kr. I högen fanns en något oregelbunden inre stenkrets. Det fanns ytterligare en skärvtensanhopning i högens närhet. Även i åkerområdet några hundra meter väster om undersökningsområdet finns troligen ett par skärvtenshögar, Raä 95:1 och 2 och på impedimentet norr om vägen finns ytterligare två skärvtenshögar, Raä 59:1 och 3. I närheten av de senare finns också ännu en stensättning, Raä 59:2.

I området, särskilt norr om väg 72 finns också ett stort antal kända boplatser. Flera av dessa har grävts ut. Omedelbart norr om vägen har boplatzlämningar från äldre järnålder undersökts, Raä 60:2 och 3, i samband med anläggandet av en cykelväg (Fagerlund och Rosborg 1994). Under de senaste åren har även omfattande boplatundersökningar i Stenhagen (fig 1) norr om undersökningsområdet visat på en omfattande och välorganiserad bebyggelse från bronsålder och framförallt äldre järnålder (Fagerlund 1994, Scheutz, Schütz & Göthberg 2004, Åberg 2004, Gustafsson, Göthberg och Olsson 2004, Fagerlund & Åberg manus).

Figur 3. Gravfältet, Raä 8 i Läby sn, intill Hågaån i Kvarnbolund. Förutom alla resta stenar finns här också en runsten och spår av hålvägar som troligen lett till ett vadställe över ån. Foto: Tom Sandstedt, Upplandsmuseet.

Målsättning och metod

Den huvudsakliga målsättningen med undersökningen har varit att utröna förekomst och art av eventuella fornlämningar inom områden med åkermark närmast väster om den nuvarande industrimarken som planeras att exploateras och att fastställa utbredning och karaktär på en redan känd fornlämning inom ett begränsat område på den befintliga industrimarken. Den kända fornlämning som här avses var Raä 60:1 i Läby socken som enligt fornlämningsregistret utgör en stensättning.

En utgångspunkt som formulerades i länsstyrelsens beslut var att resultaten från undersökningen skulle kunna tjäna som underlag för en kommande prövning om behov och omfattning av en eventuell arkeologisk slutundersökning samt för att beräkna kostnaderna för densamma.

Undersökningens huvudmoment har bestått av provschaktsgrävning med grävmaskin. Inom åkerområdet har ploglagret skiktvis banats av ned till den nivå där naturliga eller antropogent påverkade alternativt avsatta lager eller arkeologiska objekt har förekommit. Schakt har också grävts på ett impediment i åkerområdets södra del och i anslutning till den registrerade stensättningen. Påträffade anläggningar och strukturer har dokumenterats med totalstation enligt vedertagen praxis. Alla mätdata har därefter överförts till dokumentationsmodellen Intrasis i vilken all registrering av fynd och arkeologiska objekt har gjorts. Inmätning och dokumentation har också gjorts av topografiska objekt som impediment, sten och diken liksom av alla grävda schakt och av undersökningsområdet (fig 4).

De arkeologiska objekt som påträffades, merparten i områdets södra del, har beskrivits och i vissa fall undersökts. Detta för att få en uppfattning om dels anläggningarnas funktion dels deras allmänna bevarandegrad och kvalitet. Till dokumentationen har därmed fogats handritade profilritningar på undersökta anläggningar och fotografier.

I områdets södra del, på ett impediment i hagmarken, påträffades en skärvestenshö. Skärvestenshögen som tidigare var okänd ligger i ett fint krönläge med exponering mot Hågaån. Förundersökningen av skärvestenshögen inskränktes till ett grunt schakt ned till skärvestenspackningen för att kunna konstatera anläggningens allmänna karaktär. Ambitionen var att göra så liten åverkan på lämningen som möjligt. Det senare gällde även arbetet på och kring den registrerade stensättningen.

Resultat

Vid förundersökningen drogs 14 sökschakt inom det av uppdragsgivaren utstakade området. Området var ca 18 600 m² stort. Sökschakten upp gick till en yta av drygt 1500 m² (fig 4).

Figur 4. Schaktplan över det förundersökta området vid Kvarnbolund. På planen syns läget för de anläggningar som påträffades. Planen är kompletterad med ungefärliga avgränsningar för en nyupptäckt skärvtenshög (Raä 118) en nyupptäckt skärvtenssamling (Raä 119) och för en stensättning, Raä 60:1, inne på industriområdet (svart streckad linje).

I hela åkerområdet som undersöktes fanns ett visst inslag av skärvig sten som pekade på närheten till boplatser eller annan förhistorisk verksamhet. Trots detta framkom endast enstaka spår av någon sådan verksamhet i de schakt som grävdes, framförallt på den platåliknande ytan i söder (fig 4). Bland röjningssten och sly inne på ett impediment i åkern, påträffades också en skärvestenshöj vars högsta punkt låg ca 28 meter över havet.

I anslutning till den registrerade stensättningen, längre åt norr, inne på det nuvarande industriområdet påträffades också en skärvestensanhopning på en berghäll. Även i det området drogs ett sökschakt vilket visade att ytorna mellan hållarna där var uppfyllda med påförda massor av sten och grus. Hållarna låg ca 30 m över havet.

De anläggningar som på ett eller annat sätt framkommit och dokumenterats i samband med förundersökningen i Kvarnbolund redovisas i tabell 1 och på figur 4.

Raä nr/Anl nr	Typ	Storlek	Övrigt	Undersökt
Raä 60:1	Stensättning	Osäker	Uppstickande stenar i torven	
Raä 118, A450	Skärvestenshöj	6-8 m	Belamrat med röjningssten och sly	
Raä 119, A390	Skärvestensförekomst	Ej mätbar	På berghäll, skadad av pågående industriverksamhet	
A133	Mörkfärgning	0,35 m	Grund fläck med inslag sot och kol	
A205	Härd (rest av)	0,2 m	Tunn lins av sot och kol	
A218	Störhål	0,1 m	Rund fläck av gråbrun kulturjord	
A225	Härd	0,75 m	Skålformad med kollins i botten	x
A241	Nedgrävning	1,3 x 1,1 m	Fläck botten, rundade kanter	x
A257	Stolphål	0,45 m	Tydligt och distinkt men relativt grunt	x
A358	Härd	0,65 m	Grund skålformad lins av sot, kol och skörbränd sten	x
A420	Härd (rest av)	-	Fläckar av sot och kol i botten av schakt	

Tabell 1. Sammanställning av påträffade anläggningar

Tre härdar (A225, 358, 420), en nedgrävning (A241) och ett stolphål (A257) påträffades på den platåliknande ytan i söder. Samtliga anläggningar var relativt grunda, några av härdarna bestod endast av fläckar av kol under matjorden. A225 och A358 var dock något bättre bevarade och bestod av skålformade linser med sot och kol och någon enstaka sten. A257, ett stolphål, var det enda spåret av någon konstruktion på platsen. Men även stolphålet var relativt grunt. Intill stolphålet gick ett dike genom schaktet vilket först uppfattades som flera stolphål. Dessa har dock utgått. De fåtaliga antropogena inslag som påträffades högre upp på sluttningen var några mörkfärgningar varav den ena, A205, kan vara rester av en härd.

I anslutning till platån i söder fanns ett litet impediment inbäddat i sly och belamrat med sten (fig 5). På impedimentet röjdes en del sly och drogs ett schakt. Djupt in på impedimentet och under en del av odlingsstenen påträffades den övre delen av en skärvestenshöj, A450. Högen syntes genom en packning av skärvesten och kulturpåverkad jord upplagd mot ett uppstickande block. Det täckande torvlagret var endast någon decimeter tjockt. Skärvestenshögen har efter förundersökningen, tillsammans med den begränsade delen av en boplatzlämning som konstaterades i högens närhet, erhållit fornlämningsnummer 118 i Läby socken.

Eftersom hela impedimentet var bevuxet med sly och belamrat med odlingssten har inte högens hela avgränsning och höjd kunnat fastställas men preliminärt har den en diameter på 6-8 m och en höjd av ca 1/2 -1 m. Högen ligger dock i en markant sluttning och den egentliga höjden kan ej avgöras förrän högen undersöks och den naturliga topografin kan klargöras.

Figur 5. Översiktsfoto över undersökningsområdet mot norr från den yta/platå som innehöll vissa enstaka bevarade lämningar från en boplats. I bildens vänstra kant ses det bevuxna impediment som innehöll en skärvstenshöj. Foto: Dan Fagerlund, Upplandsmuseet.

Längre i norr inne på industriområdet ligger den registrerade stensättningen, Raä 60:1 (fig 4). Graven, som syns som en grund förhöjning med uppstickande stenar i ett torvlager, ligger på en berghäll. Stenarna ligger relativt spritt och utan någon egentlig synlig ordning. I omgivningen finns flera berghällar, mer eller mindre övertorvade. Mellan ett par av berghällarna drogs ett schakt för att kontrollera vad som fanns däremellan. Det visade sig att ytorna mellan hällarna var uppfyllda av påförd sten och grus. Det var också sprängt intill en befintlig väg och relativt sönderkört och allmänt skräpigt i omgivningen. På en häll närmast vägen påträffades en skärvstenförekomst. Den har troligen frilagts i samband med maskinarbeten i anslutning till hällen.

För att inte skada skärvstenförekomsten ytterligare mättes den på enklaste sätt in med totalstationen och återfinns på figur 4 med id nr 390. I efterhand har även denna skärvstenförekomst registrerats i fornlämningsregistret och har där erhållit Raä nr 119 i Läby sn.

Några schakt drogs ej heller på själva stensättningen som var mycket grund och även den mest begränsade schaktning kunde ha gett anläggningen onödiga skador. Storleken på stensättningen har dock kunnat fastställas till ca 5 meter och den hade ett ringa djup ner till berghällen. Förutom att stensättningen idag delvis ligger inklämd bland industribyggnader och byggavfall har den ett tydligt lokalt krönläge med en exponering som en gång bör ha varit framträdande ned mot dalgången.

Antikvariskt perspektiv och planerade åtgärder

Förundersökningen har visat att miljön kring Kvarnbolund innehåller spår efter en förhistorisk boplatz belägen på Hågaåns dalgångs norra kant i området kring Kvarnbolund. Detta var också vad man kunde förvänta sig med anledning av att det i området finns kända fornlämningar som skärvtenshögar och gravar. Tidigare undersökningar av boplatser i närheten och av en skärvtenshögar har också daterat verksamheten till att omfatta både bronsålder och äldre järnålder. Spåren av boplatzen var emellertid mycket vaga och begränsade när det gällde lämningar av bebyggelse. På en mindre platåliknande yta i den södra delen av undersökningsområdet anträffades enstaka härदार och något stolphål. I åkerområdet i stort förekom också enstaka skärviga stenar och någon enda närmast bortodlad anläggning.

Däremot påträffades på ett litet impediment i anslutning till platån en kraftig skärvtenshögar. Skärvtenshögen, som delvis var täckt av sly och odlingssten, ligger förmodligen, liksom de spridda anläggningarna på platån, i kanten av en boplatz. Placeringen verkar logisk för en sådan anläggning.

En anhopning av skärvtenssten fanns också på en häll inne på befintligt industriområde i anslutning till stensättningen Raä 60:1. Skärvtensförekomsten hade blottlagts av pågående verksamhet och både anhopningen av skärvtenssten och stensättningen har en belägenhet som gör att de är hotade av befintlig verksamhet, särskilt som den planerade utbyggnaden skall göras åt det hållet.

Resultaten av förundersökningen presenterades preliminärt i skrivelsen från Upplandsmuseet (antikvarie Dan Fagerlund), till länsstyrelsen daterad 2005-10-10. Eftersom uppdragsgivaren underhand meddelat att man var intresserade av en snabb uppföljning presenterade Upplandsmuseet i skrivelsen också förslag till antikvariska åtgärder inför den planerade utbyggnaden.

De fåtaliga boplatzanläggningarna som påträffades i åkermarken, Raä 118, hade på ett tillfredsställande sätt givit erforderlig information om boplatzens utbredning och bevarandegrad. Utbredda insatser i åkermarken bedömdes inte kunna ge någon vidgad kunskap i relation till den insats som skulle krävas. Upplandsmuseet påtalade däremot vikten av en undersökning av den nyupptäckta skärvtenshögen som var en del av samma fornlämning. Därvid skulle möjligheten öppna sig att klargöra åtminstone delar av boplatzens karaktär, funktion och tidstillhörighet. Skärvtenshögars funktion och innehåll har emellertid ofta diskuterats och de kan utgöra allt från sophögar till kultanläggningar. Ibland finns inre konstruktioner och det förekommer gravläggningar i liknande anläggningar. Därför kan också en undersökning av högen bidra till en analys i ett större perspektiv över området kring Hågaåns dalgång särskilt som liknande anläggningar undersökts i området tidigare. Det kan påminnas om att t ex den skärvtenshögar som undersöktes invid vägen år 1969 (Magnusson 1973) hade tendenser till en inre kantkedja.

Upplandsmuseet föreslog också att de anläggningar, en stensättning (Raä 60:1) och den uppmärksammade skärvtensanhopningen (Raä 119), som fanns längre norrut, inom det befintliga industriområdet, skulle undersökas och tas bort. De hade redan före utbyggnaden skadats av den pågående verksamheten och en undersökning skulle ytterligare kunna bidra med viktig kunskap kring landskapets och platsens utnyttjande.

Upplandsmuseet lämnade i en skrivelse daterad till 2005-10-19 ett svar till länsstyrelsen på en kravspecifikation angående utformningen av en arkeologisk undersökning av fornlämningen. Ett efter detta utformat beslut om tillstånd till undersökningen daterades av Länsstyrelsen till 2005-10-24.

Referenser

Fagerlund, D. 1994. Arkeologisk undersökning av boplatzrester. Stenhagen. Kvarnbo, Läby socken, Uppsala kommun, Uppland. UV-Uppsala 1994:24. Riksantikvarieämbetet, byrån för arkeologiska undersökningar.

Fagerlund, D & Rosborg, B. 1994. Gång- och cykelväg Brunna-Kvarnbolund. Arkeologisk förundersökning, Vänge och Läby socknar, Uppland. Raä UV-Uppsala Rapport 1994:54.

Fagerlund, D & Åberg, K. 2006(?). Arkeologiska undersökningar, Stenhagen etapp 3 och 4, år 2004. Manus

Ekholm, G. 1938. Ett uppländskt gravfält från La Tène-tiden och andra fornminnen i trakten av Läbyvad. Fornvännen. Årgång 38.

Gustafsson, M, Göthberg, H & Olsson, R. 2004. Stenhagen centrum, etapp 4. Arkeologisk utredning, Läby socken, Uppsala kommun, Uppland. Upplandsmuseet Rapport 2004:13.

Magnusson, G. 1973. Arkeologisk undersökning 1969. Fornlämning 22, Kvarnbolund, Läby socken, Uppland. Raä Rapport 1973 B12.

Scheutz, M, Schütz, B & Göthberg, H. 2004. Stenhagen. En inhägnad gård från romersk järnålder. Arkeologisk undersökning. Raä 110, Läby socken, Uppsala kommun, Uppland. Upplandsmuseet Rapport 2004:01.

Åberg, K. 2004. Stenhagen centrum, etapp 3. Arkeologisk förundersökning, Berthåga 11:33, Läby socken, Uppsala kommun, Uppland. Upplandsmuseet 2004:7.

Administrativa uppgifter

Plats: Läby-Österby 15:1, Kvarnbo 1:1, Läby sn

Fornlämningar nr: 60:1, 118, 119

Fornlämningstyp: Boplats, grav

Undersökningstyp: Förundersökning

Orsak till undersökningen: Utbyggnad av industriområde

Beställare: Ragn-Sells AB

Fältarbetsperiod: 5-7 oktober år 2005

Projektdeltagare: Dan Fagerlund, Andreas Hennius

Rapportansvarig: Dan Fagerlund

Upplandsmuseets dnr: 683/05

Arkeologiska avdelningens projektnr: 8160

Länsstyrelsens dnr och datum för beslut: 431-6802-05, 2005-07-27

Dokumentation: Förvaras på Upplandsmuseet

Fynd: -